

ИНКИШОФИ НУТҚ ВА АҲАМИЯТИ ОН ДАР ОМУЎЗИШИ ИБТИДОИ ЗАБОНИ МОДАРИ

Ҳамроева Моҳичехра Абдушукур қизи

Донишкадаи соҳибкорӣ ва педагогикаи Деҳнав Факултети педагогика равияи
таҳсилоти ибтидоӣ, донишҷӯи соли сеюм гурӯҳи 8-БТ.

Email: @hmohichehra01@gmail.com

+995507092705

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17346863>

Аннотатсия: Дар мақола масъалаи инкишофи нутқ ва омузиши забони модарии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, нуқтаи назари олимони тоҷик, педагог-методистон оид ба методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз методу усулуои гуногун, аз ҷумла бо истифода аз асарҳои бадеи мавриди таҳлил қарор ёфтаанд. Қайд мешавад, ки забони модарӣ воситаи муҳими муомила ва ифодаи фикр мебошад. Тазаккур меравад, ки омузиши забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ барои инкишофи нутқ, такмил ва бой намудани захираи луғавии хонандагон, аз худ намудани қоида ва шаклҳои грамматикӣ калимаю ҷумлаҳо, инчунин фаҳмидани мазмуни ҳар як калима, ибора ва ҷумла равона гардидааст.

Вожаҳои калиди: инкишофи нутқ, омузиши забони модарӣ, нутқи ҳифоӣ, нутқи хаттӣ, методу тарзуҳои омузиш, асарҳои бадеи, воситаҳои бадеият, маҳорати баёни фикр

Аннотация: В статье анализируется развитие речи и изучение родного языка у учащихся начальных классов, взгляды таджикских ученых, учителей и методистов на методы обучения родному языку в начальной школе с использованием различных методик, в том числе с использованием художественных произведений. Отмечается, что родной язык является важным средством общения и выражения. Подчеркивается, что обучения родному языку в начальных классах направлено на развитие речи, обогащение словарного запаса учащихся, изучение грамматических правил, форм слов и предложений, а также понимание значения каждого слова, фразы и предложения.

Ключевые слова: развитие речи, изучение родного языка, устная речь, письменная речь, методы обучения, художественные произведения, художественные средства, выразительные навыки

Annotation: The article dwells on the development of speech and the study of the mother tongue in primary school students, the views of Tajik scientists, teachers and methodologists on the methods of teaching mother tongue in primary school using various techniques, including the use of belles-letters literary production. It is noted that the mother tongue is an important means of communication and expression. It is emphasized that teaching the native language in primary grades is aimed at developing speech, enriching the vocabulary of students, studying grammar rules, forms of words and sentences, as well as understanding the meaning of each word, phrase and sentence.

Keywords: speech development, learning the mother tongue, speaking, writing, methods of teaching, belles-letters literary production, belles-letters means, expressive skills.

Забон воситаи муҳими муомилаи байни одамон ва ифодаи фикр аст. Аз ин ҷиҳат ифодаи фикр ё нутқи хонандагон бояд пурмазмун ва дурусту фаҳмо баён шавад. Мақсади пешбарандаи тамоми зинаҳои таълим, аз ҷумла таълими забони модарӣ дар

синфҳои ибтидоӣ, инкишофи тафаккур, ташаккули фикри тахлилию эҷодӣ ва созандаю офаранда мансуб меёбад, ки асоси он аввал дар оила, минбаъд дар муассисаи таълимӣ гузошта мешавад. Забони модарӣ воситаи муҳими муомила ва ифодаи фикр буда, вазифаи асоси таълими забони модарӣ инкишофи нутқ такмил ва бой намудани захираи луғавии кӯдак, аз худ намудани қоида ва шаклҳои грамматикӣ калимаю ҷумлаҳо, инчунин фаҳмидани мазмуни ҳар як калимаю ҷумла мебошад. Дар ин давра бояд хонандагон сохти забони тоҷикиро аз худ намуда, ҷумла, калима, ҳичо, овоз, ҳарф ва ба воситаи хат ифода шудани онҳоро амалӣ ёд гиранд, тарзи сохта шудани ҳичоҳо ва калимаҳои гуногунро омӯхта, ба маънои калимаҳо сарфаҳм рафта, захираи луғавиашон зиёд гардад, ба меъёрҳои забони адабии тоҷик нутқ карданро омӯзонидани шаванд.

Олим ва педагоги бузурги рус К.Д.Ушинский низ дар ин самт хизмати шоистае ба анҷом расонидааст. У каломи модарро «мактаби бузурги тарбия» номида, ҳамеша кушиш ба харҷ додаст, ки фарзандон аз хурдӣ ба ин мактаб фаро гирифта шаванд. Дар ин маврид чунин қайд намудаанд: «Дар кӯдак бояд аввал нутқи шиғоҳӣ ташаккул ёбад, то ки минбаъд барои нутқи хаттии он ҳамчун таҳкурсии хизмат кунад, ки маҳз дар ин замина ба онҳо грамматика таълим дода мешавад. Зеро омузиши грамматика ва имло аз кӯдакон тафаккури ташаккулёфта ва маҳорати баён намудани фикрро тақозо менамояд».

Чараёни инкишофи нутқ ва омӯзиши забони модарӣ чун ду паллаи тарозу аз ҳам ҷудонашавандаанд, чунки забони модариро аз худ намуда, кудак на танҳо калимаҳо, балки мафҳумҳои андеша, ҳиссиёт, образҳои адабӣ, мантиқ ва фалсафаи забонро аз худ мекунад ва - «дар давоми ду-се сол бе ягон мушкилӣ он қадар донише аз худ мекунад, ки ҳадди ақлии онро дар давоми бист соли дигари омӯзиши боғайратона аз худ карда наметавонад. Чунин аст педагогикаи машхури халқ - каломи модарӣ». Дар даҳсолаҳои охир олимони тоҷик, педагог-методистон ба ҳалли масъалаҳои илми методикаи таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва болоӣ машғул буда, қисме аз ин методистон М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода, С.Аминов, С.Шербоев, Ф.Икромова, Э.Шарифов, Р.Мирзоев, И.Абдуллоев, Б.Боронов, Б.Ғаниева муаллифони китобҳои дарсии забони модарӣ низ мебошанд.

Нақши забони модарӣ ва таълими он, қабл аз ҳама, дар он аст, ки дар чараёни омӯзиши он равандҳои маърифатии хонандагон ташаккул меёбанд, ки он ба сифати тахсилот таъсир мерасонад. Асоси таълими забони модариро дар синфҳои ибтидоӣ инкишофи нутқи талабагон ташкил менамояд, ки вазифаҳои аз худ кардани меъёрҳои забони адабӣ, малакаи хондану навиштан ва такмили маданияти нутқро дар бар мегирад. Дар ин маврид академик М.Лутфуллозода чунин қайд менамоянд: «Доира ва мазмуни инкишофи нутқ дар синфҳои ибтидоӣ ҳақиқатан ҳам васеъ ва ҳарҷониба аст. Инкишофи нутқро ба кори талабагон нисбат дода, онро ба тариқи зерин шарҳ медиҳем: аз тарафи хонандагон амалӣ, фаъолона аз худ намудани тарафҳои гуногуни нутқ (тарзи талаффуз, луғат, сохти грамматика, нутқи алоқанок). Вале омӯзонанда ва назораткунандаи чараёни инкишофи нутқи талабагон муаллим мебошад. Баробари он инкишофи нутқ нисбат ба фаъолияти педагог устокорона истифода бурдани чунин метод ва тарзҳои мебошад, ки дар бобати фаъолона аз худ намудани тарафҳои гуногуни забон ба талабагон ёрӣ расонда тавонанд»

Дар ҳақиқат нутқи равон аз олами таффақкур ҷудонашаванда аст, зеро равонии нутқ ин равонии фикр мебошад. Ду намуди асосии нутқи шифоҳӣ маълум аст - диалогӣ (гуфтугуи ду ё зиёда кас) ва монологӣ (гуфтугуи худ ба худ, яъне гуфтори як одам), ки ҳар яки он вожаҳои худро дорад. Шакли нутқи шифоҳии диалогӣ ба таври гузориши саволу ҷавоб сурат мегирад, ки он ҷавоби нопурра ва кутохро талаб мекунад. Оҳангнокии талаффузи бурро ва таъсирбахш, қиёфа ҷиҳатҳои махсуси нутқи диалогист. Барои нутқи диалогӣ бахусус маҳорати додани савол, мувофиқи он шунидани ҷавоб ва ислоҳ кардани нутқи ҳамсӯҳбат зарур аст. Нутқи шифоҳии монологӣ ин нақли муфассал, пурра ва мунтазам мебошад. Бинобар ин, аз гуянда талаб карда мешавад, ки у ба мазмун ва мукаммалии нутқи даҳонӣ эътибор диҳад. Аз ин ҷиҳат, нигоҳ доштани возеҳӣ ва табиӣ будани нутқ бисёр муҳим аст [6, с.77].

Сарчашмаи муҳими инкишофи нутқи пурмазмун асарҳои адабиёти бадеӣ - афсона, ҳикоя, шеър, чистон, зарбулмасалу мақол, тезгуяку шумуракдо ба ҳисоб рафта, захираи бои забон дар онҳо маҳфуз аст. Қувваи бузурги таъсирбахшандаи адабиёти бадеӣ ва эҷодии даҳонакии халқ чун анъана дар педагогикаи ватанӣ ва хоричӣ ҳамчун омили асосии таълиму тарбияи насли наврас ва воситаи тавоноии инкишофи нутқи онҳо ба ҳисоб меравад. Асари бадеӣ ҳамчун воситаи асосии тарбияи фикрӣ, ахлоқӣ ва зебоии бачаҳо хизмат мекунад ва он ба инкишоф ва бой гардонидани нутқи кӯдак таъсири мусбат мерасонад.

Хонандагони синфҳои ибтидоӣ адабиёти бачагонро, ки ифодакунандаи орзую омили онҳост, дӯст медоранд ва соддаю равонии забон ва тарзи баёни адабиёти бачаҳо ба ақидаи мо, беҳтарин маводи таълимиест барои аз худ намудани забони модарӣ. Аммо синну сол ва дараҷаи маърифатҷӯии мактаббачаи хурдсол ба мо имкон намедиҳад, ки ҳар гуна асарро интихоб намуда, омӯзем, ғоя ва образҳои бадеии онро таҳлил намоем. Дар синфҳои ибтидоӣ бештар навъҳои хурди бадеӣ, аз қабилҳои афсона, ҳикоя, очеркҳои бадеӣ, зарбулмасал, шеърҳои таронаҳои бачагона, ҳикояҳои ҳаёӣ, масал, чистон, чистонзарбулмасалҳо, тезгуякҳо омехта мешаванд.

Афсона - жанри паҳншудаи фолклорӣ аст, ки дар он тахайюлотҳои баланди бадеии халқ инъикос ёфтааст. Ин жанр низ дар китобҳои синфҳои ибтидоӣ хеле зиёд дида мешавад, ки хонандагон шунидан ва хондани онро дӯст медоранд. Хондани афсона на танҳо шавқи хонандагонро бедор менамояд, балки ташаккули нутқи даҳонӣ ва хотири онҳоро мустаҳкам мекунад. Моҳияти тарбиявии ин афсонаҳо боз аз он иборат аст, ки ҳангоми бозӣ кӯдакон аз забони персонажҳои афсона дар нутқи худ калимаҳои образноки ҳамшакл (омоним), ҳаммаъно (синоним), зидмаъно (антоним) истифода намуда, мазмуни онҳоро ба осонӣ мефаҳманд, ки ин ҳама дар хотиришон мустаҳкам нақш мебандад. Инчунин, онҳо ба мафҳуми задаи мантиқӣ, мазмуни ифоданокӣ ва интонатсияи нутқ сарфаҳм мерафтагӣ мешаванд.

Барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ соҳиб гаштан ба нутқи мураттаби монологӣ як қатор маҳоратҳо, аз ҷумла маҳорат фаҳмидан ва дарк кардани мавзӯ, муайян кардани сарҳади онҳо истифодаи воситаҳои забон мутобиқи меъёрҳои адабӣ ва вазифаҳои гуфтор, пешакӣ ва ихтиёрӣ мураттаб намудани нутқ ва ғайра заруранд. Хонандагон бояд фикрашонро озодона баён карда, фикри дигаронро шунавида

тавонанд. Аз ин ҷиҳат инкишофи нутқи талабагон на танҳо вазифаи дарсҳои забони модарӣ, инчунин вазифаи ҳамаи фанҳои таълимии синфҳои ибтидоӣ мебошад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Исмадова, Л.М. Асосҳои методи таҳқиқи инкишофи нутқи мураттаби кӯдакони синни калони томақтабӣ/Л.М.Исмадова.-Душанбе, 2012.-112 с.
2. Қонуни ҚТ "Дар бораи забони давлатӣ". Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №9-10.
3. Лутфуллозода, М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ/ М.Лутфуллозода. - Душанбе, «Собириён». 2019. - 513с.
4. Ушинский, К.Д. Первое знакомство с детским миром/ К.Д. Ушинский/Полн. собр. соч. в 11т. - М.;Л.; 2018, Т.4. - С.20-50.
5. Amirqulov, A. (2023). HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA O 'RTA ASRLAR SHARQ MUTAFAKKIRLARI MA'NAVIY MEROSINING ROLI. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 3), 76-79.
6. Эшонҷонов, А.Методикам таълими забони тоҷикӣ дар мактаби ибтидоӣ/ А. Эшонҷонов,М.Шуқуров М, М.Рахмонов.-Душанбе, Ирфон 1964.